

Omzwervingen van een kampkind

Omzwervingen van een kampkind

- tussen Japanners en rebellen -

ROEL ZUIDEMA

Omzwervingen van een kampkind

© 2021 Roel Zuidema

ISBN: 978-94-6247-236-5 / NUR: 681

Vormgeving: Daniëla Postma, www.jouwlevenineenboek.nl

Tekening op cover: Wies Wits

Foto's: uit privé-collectie van Roel Zuidema, aangevuld met foto's van rechtenvrije bronnen (zie verantwoording achterin)

Alle rechten zijn voorbehouden. Teksten uit deze uitgave mogen uitsluitend gebruikt worden na schriftelijke toestemming van de auteur.

Inhoud

Brief aan mijn kinderen en kleinkinderen 11

Hoofdstuk 1 Goede tijden 13

De brieven van moeder 13

De roeping van vader 14

Solo 15

De zending 22

De vakanties 25

De bezetting van Nederland 32

Hoofdstuk 2 Herinneringen aan 1942 33

Mijn geheugen ontwaakt 33

Oorlog op komst 35

Een drama 37

De oorlog 39

Rampokkers 40

De Japanse bezetting 41

De internering van vader 43

De geboorte van Coenraad 44

Japanners op bezoek 45

Klèdjò, mijn eerste kamp 47

Hoofdstuk 3 Soemowono 49

Vooraf 49

Het kamp 49

Barak G 51

De dagtaken 57

De maaltijden	57
De appels	59
De spelletjes	60
De school	63
Het tafelkleed	64
Een jongenskamp	64
Tante Anna Boodt	65
Dood	66
Een trouwe vriend	66
Het vertrek	68

Hoofdstuk 4 Ambarawa 71

De aankomst	71
Overzicht van het kamp	73
De appels	73
Het eten	76
Corvee	79
Kikkers	81
De mondharmonica	82
Katholiek	83
De "school"	84
Een vliegtuig	86
Poppeleis	88
Een spook	90
Ernstig ziek	91
De polikliniek	93
Kampuitbreiding	95
Pesterijen	97
Bomen kappen	98

Moed	100
Omgaan met schaarste	102
Godsvertrouwen	104
Hoop en verlangen	106
De bevrijding	108

Hoofdstuk 5 Opnieuw oorlog 112

In vrijheid	112
Het kamp gaat open en weer op slot	114
De verdediging van het kamp	116
De verovering van de Benteng	118
De Verloren Vader	119
Onder de bedden!	122
De evacuatie	123
Het Ooglijdersgesticht	125
De kali	126
De fiets van de Canadees	128
De Prinses Beatrix	128
Ceylon	132

Hoofdstuk 6 De zeereis 135

De Indische oceaan	135
De Johan van Oldebarnevelt	137
De Rode Zee	139
Het Suez-kanaal	144
De Oude Wereldzee	146
Het vaderland	148
De familie	149
Wees niet bezorgd	151

Hoofdstuk 7 Thuis 153

De aankomst 153

Het ouderlijk huis van vader 156

Het ouderlijk huis van moeder 157

Naar Leeuwarden 157

Epiloog 159

Bijlage:

Verslag van de oorlogstijd

- Brief van moeder uit Ceylon aan de familie 166

Dankwoord 175

Verantwoording illustraties 176

*voor mijn kinderen
en kleinkinderen*

Brief aan mijn kinderen en kleinkinderen

Lieve Sytse en Annemarie,

Lieve Marieke en Michel,

Lieve Maren, Roeland, Sander en Niels

Hier, in dit boek, staat het verhaal dat ik al jarenlang aan jullie kwijt wil, het verhaal over de oorlog en de Jappenkampen. Meer dan 75 jaar draag ik het met me mee en eindelijk komt het tevoorschijn.

Er zijn mensen die een oorlog hebben meegemaakt en daarover hun leven lang hebben gezwegen. Ze wilden met geen woord over hun oorlogs-ervaringen praten. En zo kregen hun kinderen geen toegang tot een wereld die onbedoeld en ongemerkt ook hun leven had beïnvloed.

Zo is het bij mij niet. Ik heb er geen moeite mee om over de oorlog en de kamptijd te vertellen. Op een zeilweek in de Middellandse Zee hebben we het onderwerp zelfs uitgebreid aan de orde gehad. Maar was het voldoende? Die vraag bleef sluimeren. Er ontbrak iets. De verhalen waren fragmentarisch en naar mijn indruk niet compleet.

Jaren later kwamen er opnieuw vragen. Ditmaal van de kleinkinderen. Belangstellend en nieuwsgierig vroegen zij: "Hoe was dat in de oorlog? Hoe was het in het Jappenkamp?" Ik vond het leuk dat ze ernaar vroegen, maar was achteraf niet helemaal tevreden over mijn reacties. Ze waren te vlak en summier. Het kwam ongeveer op het volgende neer: "We zaten vast, opgesloten in een met prikkeldraad en rietmatten omheinde ruimte, we hadden niet veel te eten, de Japanse bewakers waren streng en wreed, maar we hebben het gelukkig allemaal overleefd." En dat was het dan. Dat was het verhaal.

De kleinkinderen vonden het weliswaar boeiend, maar ik twijfelde. Ik had toch wel meer te zeggen? Maar hoe had het dan wèl gemoeten? Ik wilde niet aankomen met sterke staaltjes van onderdrukking en marteling, met aangedikte anekdotes of stoere overlevingsdaden. Maar met de kleine verhalen over het dagelijkse kampleven zou ik evenmin een goed beeld kunnen geven van wat de oorlog en de gevangenschap met een kind van 7, 8 of 9 jaar doet.

Het complete verhaal van de oorlog, het kamp en het jongetje in het kamp zou zo niet boven water komen. Er was meer voor nodig. Maar dat zou te veel tijd vergen. Geleidelijk kwam ik tot het inzicht dat ik het verhaal dan maar zou moeten opschrijven.

En toen kwam als een deus ex machina het coronavirus! Het veegde rigou- reus mijn agenda schoon. Hier is dan mijn complete relaas. Het verhaal van de wereld waarin ik ben opgegroeid en van het kampjongetje dat ik was. Na lezing van deze geschiedenis zullen jullie er een betere voorstelling van hebben.

En misschien zie je ook dat - hoe bedreigend en benauwend een situatie ook kan zijn - er altijd een weg is om verder te komen. En altijd komt er een nieuwe dag. Je overleeft het.

*Liefs,
Roel*

- 1 -

GOEDE TIJDEN

De brieven van moeder

Over mijn jeugdijaren op Java van 1937 tot april 1940 heeft mijn moeder veel geschreven. Elke week stuurde ze een brief naar haar ouders in Nederland, want ze wilde dat de stevige familiebanden die ze had zouden blijven bestaan en niet zouden lijden onder haar langdurige afwezigheid door het verblijf in het Verre Oosten.

Ze kon mooi en vlot schrijven. De teksten, op dunne velletjes lichtblauw luchtpostpapier ("par avion"), kwamen dikwijls onder tijdsdruk uit haar pen. 's Maandags ging ze ervoor zitten en uiterlijk aan het eind van de middag moest de brief af zijn en worden gepost om het vliegtuig te halen dat éénmaal per week naar Nederland vertrok. Meestal bestond de brief uit twee bladen, dus vier kantjes. Als er geen ruimte meer over was, werd de kantlijn gebruikt. Dat scheelde portokosten.

Toen de oorlog in Nederland uitbrak (mei 1940) kwam de post uit Indië niet meer aan en stopte moeder met schrijven. Moeders brieven zijn bewaard gebleven en 20 jaar geleden tevoorschijn gekomen. Ik heb ze gerangschikt, gekopieerd en gebundeld in een klapper onder de titel "De brieven van moeder uit Solo, 1937 - 1940", totaal 500 pagina's.

Alles uit die periode wat over mij en mijn twee oudere zussen te vertellen was, staat in deze kostbare verzameling van herinneringen. Waar vind je zo'n ononderbroken serie gebeurtenissen vastgelegd, herinneringen die zonder de pen van moeder merendeels zouden zijn vergaan. De brieven geven een beeld van ons gezinsleven in Indië en van de tijdgeest van die jaren. Ik maak uit die beschrijvingen op dat ik een sportief, pittig en beweeglijk ventje was, in mijn eentje vaak liep te zingen, soms ook streken uithaalde en een gelukkige jeugd heb gehad.

Hoe waren we daar op Java gekomen? Dat heeft te maken met een roeping.

De roeping van vader

Mijn vader, predikant in Anna Paulowna, een dorp in de kop van Noord-Holland, kreeg op een dag bezoek van een afvaardiging van de Gereformeerde Kerk van Delft. Deze kerk beriep hem tot zendingspredikant op Java (Solo).

Het beroep kwam op hem af als een donderslag bij heldere hemel. Het was een volslagen verrassing en doorkruiste zijn plannen. Hij was bezig aan zijn proefschrift, "De filosofie van Occam", een Middeleeuwse filosoof, en was min of meer voorbestemd om hoogleraar en opvolger te worden van prof. Vollenhoven aan de Vrije Universiteit van Amsterdam. Dat is hij 15 jaar later alsnog geworden, maar dat kon hij toen niet voorzien.

Mijn vader was een zeer gelovig mens. Na dagen van twijfel, overleg en gebed kwam hij meer en meer tot de overtuiging dat God hem riep en dat hij niet mocht weigeren. Hij stelde immers zijn leven enkel en alleen in dienst van de Heer!

En zo nam hij samen met moeder een radicaal besluit. Hij haalde een streep door zijn toekomstplannen en waagde de sprong: nam afscheid van zijn gemeente, sloot zich aan bij het Zendingscentrum van Oegstgeest voor een

korte missionarisopleiding, leerde Javaans en maakte zijn proefschrift af. Mijn ouders gingen met hun twee dochtertjes tijdelijk in Haarlem wonen.

Daar ben ik op 15 oktober 1935 geboren. Vader was uitzinnig van vreugde en trots. Hij belde op naar Apeldoorn, naar opa en meldde het grote nieuws met de woorden: "Geboren Rooie Roel! Een zoon!" Hij kon toen niet vermoeden dat er nog vijf zonen en een dochter zouden volgen.

Solo

Eind november 1936 vertrok het gezin per boot naar Indië. Na aankomst in Batavia reisden wij per trein naar onze bestemming in Midden-Java: Soerakarta, ook wel Solo genoemd.

Van de eerste jaren in Solo kan ik mij slechts flarden herinneren. Het was overdag warm tot zeer warm. Solo ligt in een uitgestrekt dal, waar de hitte van de dag blijft hangen. 's Morgens vroeg was het nog goed te doen maar 's middags, als de hitte op het hoogtepunt kwam, bleven we binnen en hielden we siësta. Dan lag ik zweterig in bed te slapen of me te vervelen. Daarna gingen we naar het zwembad, niet ver van huis.

Toen ik drie jaar was kon ik zwemmen, dat wil zeggen "dribbelen" met het hoofd boven water, op zijn hondjes heette dat. De badmeester gaf zwemles, maar ik weigerde daaraan mee te doen. Hij had een hengel, waarmee hij je boven water kon houden, maar op mijn eerste proefles kreeg ik zoveel water binnen dat ik er direct mee ophield. Ik oefende zelf wel, eerst in het "ondiepe" maar dat je daar op de grond kon staan, vond ik zo kinderachtig dat ik al gauw onder de als scheidingslijn gespannen draad door dook naar het "diepe".

Dat mocht natuurlijk niet. Maar ik zag Lucie, mijn oudste zus van de springplank springen en dubbeltjes opduiken die vader in het water gooide. Dat wilde ik ook. Ik wilde me niet laten tegenhouden. Ik wilde ook in het diepe,

net als de anderen en ik vond het niet erg als ik een keer kopje onder ging of een slok water binnenkreeg. Moeder die heel goed kon zwemmen en in haar jeugd meermalen aan zwemwedstrijden heeft meegedaan lette op mij en leerde mij de schoolslag (heel vervelend), en toen ik die onder de knie had mocht ik in het diepe.

Een van de vroegste ervaringen die ik in mijn herinneringen terugvond, is de regenbui. Bij de eerste druppels kwam het stof van de weg omhoog, ik kon het opstijgende stof ruiken. Onmiddellijk daarna barstte de bui in alle hevigheid los. Heel prettig was dat! De hitte van de dag maakte dan plaats voor een weldadige koelte. De regenbuien op Java zijn meestal stortbuien, in Nederland worden ze tropische buien genoemd. Ze waren doorgaans van korte duur, maar verrukkelijk. Ik bleef dan het liefst buiten staan om kletsnat te worden, het natte pak droogde vanzelf wel weer op. Eens ben ik tijdens een stortbui onder de regenpijp gaan staan. Een beetje vies. Dat werd me daarna zo streng verboden, dat ik niet waagde het nog eens te doen.

Wij speelden veel spelletjes: verstoppertje, hoedje klap, halma, mens erger je niet, ganzenborden, memory. Verder de buitenspelletjes: touwtjespringen, krijgertje renteng, patòlilli, knikkeren, bikkelen, hinkelen. Merkwaardig, veel van die buitenspelletjes zie je hier niet. Misschien komt dat ook omdat wij het grootste deel van de dag buiten doorbrachten.

's Avonds als het donker werd, kwamen de aangenaamste uren van de dag. Om 6 uur viel de duisternis in en nam de hitte af. De avonden waren zwoel tot koel, heerlijk. Dan zaten mijn ouders, mijn twee oudere zussen en ik buiten in het donker op het terras met een lamp op een ronde tafel. Rondom de lamp circuleerden larongs (vliegende mieren) die door de hitte van de gaslamp hun vleugels verloren en verder te voet verder gingen in een lange stoet langs de tafelrand, zonder ophouden. Soms kwamen ze als een wolk

Hierboven: een familiefoto van eind 1937. De fotograaf wordt argwanend aangekeken. Van de situatie op deze foto kan ik mij niets meer herinneren.

uit de lucht vallen. Ze waren moddervet en je kon ze bakken. Het waren de prettigste uren van de dag. Jammer dat ik al zo vroeg naar bed moest.

Intussen was ons gezin uitgebreid met drie jongens, Tsjalling (1937), Pieter (1939) en Douwe (1940). Met Lucie (1933), Minke (1934) en mijzelf meegerekend vormden we een groot gezin met zes kinderen.

We kregen de kinderziektes allemaal tegelijk. Eerst mazelen, toen waterpokken en een enkeling zelfs kinkhoest. Het was thuis dan net een ziekenhuisje met moeder als verpleegster. Ze las ons voor uit "Jaap en Gerdientje" en uit "Miezeliëntje en prinses Rosmarijn". Ik was ook gek op de boeken "In de Soete Suykerbol" en op "De avonturen van Bulletje en Boonestaak".

Wij zijn vaak verhuisd. Mijn herinnering daaraan begint helder te worden vanaf het moment dat we verhuisden naar een huis dat verbonden was aan een Mulo-school met internaat. De leerlingen kwamen uit alle windstreken van de archipel. De zendingmensen die het huis bewoond hadden, waren vertrokken en het vaderschap van het internaat werd waargenomen door leraren van de christelijke kweekschool. Dit was slechts een tijdelijke oplossing, het "Mulohuis" moest voor de school bewoond blijven en het internaat moest een vader hebben. En zo kwamen wij daar.

De grote ommuurde achtertuin was mijn dagelijkse leef- en speelterrein. Aan de rand van de tuin waren goedangs (bergplaatsen) gebouwd en in het midden daarvan bevonden zich de keuken en de kokkie. Langs deze gebouwtjes liep een betegeld en overdekt looppad, een emper. In die tuin speelde ik met een bal en met mijn schietgeweer, reed ik op mijn fietsje, speelde ik paardje met een zelf gevonden stok tussen mijn benen, of chauffeur met een lawaaierige toeter, tetto bretto, tetto bretto. Dan reed ik rondjes om de grote boom die in de tuin stond.

Het was de boom, die ik veel later (in 2001) met Ria op mijn vakantiereis door Java terugvond, onveranderd, mijn belangrijkste herkenningspunt van het huis.

de achterzijde van ons huis (2001)

Bij vochtig weer en na regenbuien kropen in de tuin grote huisjesslakken rond, ze klommen ook tegen de tuilmuren op. Dan rukten vader en ik uit met een emmer om slakken te rapen. Als de emmer bijna vol was werd hij volgegoten met kokend water. Na een tijdje lieten we het hete water uit de emmer lopen en kieperden we de dode, slijmerige slakken in de vuilnisbak. Een vies werkje.

Vanuit ons huis kon ik via een deur de school naast ons huis binnenlopen, een klassenruimte met de bekende schoolbankjes. Ik zie nog het bankje voor me, met ingebouwd inktpotje, en op kniehoogte aan beide zijden een opbergruimte met in één van de vakjes een bijbeltje.

Sumartinah was mijn baboe, met haar deed ik spelletjes, ik dook wel eens schielijk onder haar gebatikte sarong, die tot haar enkels reikte, maar adoe, dat vond ze niet leuk. Ze was één van de vele dochters van de Susuhunan, 18 jaar, een christin. Ik vond haar mooi, ze was slank en aardig, ze had van huis uit goede manieren en zag er in haar gebatikte rok altijd netjes gekleed uit.

Ria en ik hebben op onze reis door Java in 2001 haar huis opgezocht. Het was vóór de oorlog het huis van de directeur van de christelijke kweek-school. Wij werden er hoffelijk ontvangen door de dochter van Sumartinah die er met de hele familie woonde maar helaas, Sumartinah was er niet meer. Ze was enkele weken tevoren overleden, 81 jaar oud. Haar dochter liet ons de fotoboeken van de begrafenis zien. Ze lagen nog op tafel.

Ze was administrateur van de kerk, onze kerk van vroeger! En ze wilde ons graag de kerk laten zien, zoals die er op dat moment bijstond. Een buitenkansje. Het was nog de oude sobere kerkzaal met de klassieke psalmborden aan de wand. De psalmborden waren niet in gebruik, maar ze hingen als twee kostbare relikwieën aan de wand, een herinnering aan de beginjaren van de kerk die in 1916 was gesticht.

Na de oorlog is de kerk te klein geworden. De rechter- en linkervleugel zijn door de Javanen bijgebouwd.

de Javaanse kerk (2001)

Ik was in 1940 en daarna een regelmatige kerkganger. Ik moest wel opletten, want vader kwam steevast met de vraag: "En Roel, waar heeft de dominee over gepreekt?" Mijn oudere zus Minke gaf eens op die vraag het laconieke en slimme antwoord: "Over God." En vader vroeg door: "Wat zei God?" Minke: "Hij was het er niet mee eens."

In de kerk werd Nederlands gesproken en doorgaans in het Nederlands gepreekt, er kwamen ook Nederlandssprekende Javanen en soms werd een dienst in het Javaans gehouden. De Hollandse kerkgangers kwamen veelal uit het onderwijs, de medische zorg (het ziekenhuis), de handel en de ondernemingen, de overheidsdiensten (bestuursambtenaren, militairen) en de zending.